NAŠE ŘEČ

ROČNÍK VIII. ČÍSLO 5.

IGNAT HERRMANN:

ČI HERRMANN IGNÁT?

P. T. redakci »Naší řeči«.

Veleváženi pánové!

Ve večerním vydání Nár. listů z 21. února 1924 uveřejnil jsem fejton s názvem: *Rozmáhající se nešvar jazykový,* jejž k těmto řádkům připojuji. Týkal se nesprávného podpisování, přesmykování jména křestního za jméno rodné, na př. Javor *Vladimír,* Kardaš *Jeronym,* Procházka *Václav,* Přibyl *Josef* atd. Takovéto podpisování se vyskytovalo sice již dávno, ale toliko ojediněle, na dopisech prostých a nedosti poučených lidí, na účtech a kvitancích prostých řemeslníků atd., ale v *tisku* velmi zřídka, poněvadž tu obyčejně zasáhlo pero korektorovo a věc spravilo. Ale v poslední době se tento způsob nadmíru rozmáhá a neobjevuje se toliko v soukromé korespondenci, nýbrž i na tiskopisech, na oznámeních sňatkových, promočních, na programech, na titulních listech knih, dokonce i na časopisech, na příklad: Redaktor Janda *Bohumil* — atd. Je to zbytečná novota, soudím, že ničím neodůvodněná, a mohla by často vésti k nemilým a dost povážlivým nedorozuměním, zvláště v případech, kde jméno *rodinné* jest vzato z kalendáře, na př. Karel, Rudolf, Arnošt, Nikodem, Kryšpín atd. Soudil jsem, že upozornění na zlozvyk takového zmateného podpisování není zbytečné; že jest čas, aby bylo poukázáno k tomu, že příslušníci všech národů kulturních podpisují nejdříve jméno křestní a pak teprv rodové, že tak činí celá Evropa kromě Maďarů, rovněž Američané — a nevím kde ještě všude. Soudil jsem, že není příčiny, abychom starý ten a docela dobrý zvyk měnili.

Mýlil jsem se. Je o nás už dosti známo, že se chytíme každé zvrácenosti, ať přijde odkudkoli, a že se jí pevně držíme, když už jinde dávno pominula — zde bych mohl právem užíti toho

starého pořekadla o košili. Tentokráte však jsme v tomto přesmykování jména rodového a křestního zcela původní, jak se zdá, a po vytištění mého upozornění dostalo se mi ze čtenářstva několika dopisů, jimiž páni pisatelé nový ten a zbytečný způsob obhajují, někdy velmi tvrdošíjně. Tak mi dopsal prvý:

»Byl jsem zklamán vaším projevem, s kterým bohužel nejdu. Pravda, že křestní jména se psávala i píšou před jménem rodovým. Je to logické? Je v tom pouze tradice. Jak vznikla, nedovedu ovšem říci. Nelámou se však tradice a neustupují novějším poznatkům, nikoliv vždy lepším?*) Píšu se Benecký Edmund**) třicet let. Soudil jsem jako matematik: dřív byl Benecký — Edmundem se stal až za dva měsíce po narození, po křtu. A potom: vím něco, řekne-li se Josef, Anton, Karel? To nevím nic, až když přijde jméno rodové. Je správněji děliti dříve dle velkých kategorií a pak dle podřadných. Beneckých je rozhodně více než Edmundů, Karlů, Antonínů Beneckých. A jak často si nepamatujeme křestní jméno! Napíšu-li na odresu pan Herman N. nebo I., tedy to dostanete, napíšu-li však pan Ignát N., tedy to sotva dojde, ač právě u vás bych tento pokus se neodvážil demonstrovati — zde bych to mohl prohráti. Neračte se pro můj projev horšiti — míním to dobře a rád se dám poučiti.«

Jiný laskavý čtenář píše:

Herrmanne Ignáte, račte vyslechnouti, proč se píši Douša Hynek, a nikoli Hynek Douša. Zeptáte-li se mně(!), jak se jmenuje moje maličkost, odpovím »Douša«, na otázku, jak se jmenuje náš humorista Ypsylon, řeknu Herrmann. To jsou tedy — dnes — naše *jména*. Od ostatních členů rodin Doušů a Herrmannů nás líší(!) naše jména křestní Hynek a Ignát. To jsou — dnes — naše *příjmení*, to, co je při jméně. Tomu však nebylo tak vždycky, jak víte velice dobře, ač se vyhýbáte přirozeným důsledkům změny. Kdybychom byli žili se svými nynějšími jmény před několika sty lety, byli bychom na otázku »jak se jmenuješ?« musili odpověděti: Hynek, Ignát. To by bývala byla naše *jména* a od spousty jiných Hynků a Ignátů byli bychom se líšili(!) příjmením Doušův a Herrmannův. Tedy poměr docela obrácený, který dnes trvá v církvi a v té společnosti, která podléhá vlivu jejímu a žije v jejím ovzduší myšlenkovém (většinou ovšem je to tradice, tupý zvyk, který právem není každému svatý, jak patrně je vám).

*) Proč tedy je zaváděti, nejsou-li lepší?

**) Jména dopisovatelů jsem arci změnil, aby se na mne nehněvali, bude-li jejich stanovisko Naší řečí uznáno za nesprávné. Toliko »Argusa Václava« jsem ponechal, nebo to je zřejmě pseudonym anonymův.

Tedy ti, kteří si všimli vnitřní, podstatné změny skutečnosti, provedli jen logicky změnu vnější, formální, když obrátili dosavadní způsob jména (nevylučuji, že mnozí činí tak z domnělé módy). — Tím si také vysvětlíte zmatek, jaký dnes panuje o významu slova »příjmení«, jakož i to podivné vám spojení »křestní příjmení«. »Příjmení« je logicky to, co je při jméně, ale jak vidíte, je teď zmatek v tom, co je to »jméno«. U církve a ve společnosti dřívější i konservativní společnosti dnešní jest »jméno« jméno křestní, které se proto píše napřed, a příjmení je jméno rodové, které se píše pozadu. U jiných je »jméno« (psané napřed) jméno rodné a »příjmení« (psané vzadu) jméno křestní. Jelikož toto mínění není ještě ustáleno, cítí někteří nutnost naznačiti, jak věc pojímají, a tak tvůrce spojení »křestní příjmení« chtěl jen naznačiti, že pokládá za jméno hlavní jméno rodové, ne křestní.

Tedy: *Ne móda, ne vliv maďarštiny, ale změna věcného nazírání vede ke změně způsobu psaní.* A nepochybujte, že se provede v budoucnosti úplně!«

Pan »Argus Václav« píše:

»Psaní křestního jména před rodové dělo a děje se i u jiných národů, néni(!) to ryze český zvyk.*) Poslední dobou počalo se právě o správnosti tohoto zvyku uvažovati. Některé státy stanovily i zákonem určité pravidlo, aby záměna rodného jména křestním nebyla možna, jak pisatel článku příklady toho uvádí. Rozhodlo se psáti jména rodná předem,**) tak jak se ve skutečnosti ve společnosti voláme a oslovujeme. Neoslovujeme se »pane Dr. Vladimíre Javore«, ani »pane Dr. Jeronýme Kardaši«, nýbrž pane Dr. Javore a pane Dr. Kardaši. Neříkáme si ve společnosti pane Jane (!), pane Antoníne nebo pane Josef, většinou ani mnohdy neznáme křestních jmén (!) nám dobře známých osob, oslovujeme je rodným jménem. — Jméno rodné, které každý chová ve vážnosti a cti, jest jméno hlavní, náleží mu prvé místo, na druhé místo jméno křestní, některého více méně *legendárního* světce. Tento názor může býti správnější, třeba neodpovídal *zvyku* staré doby. Podepisuje-li se někdo rodným jménem předem, nelze v tom spatřovati provinění proti své národnosti ani proti krasocitu, nýbrž lze v tom viděti kus hrdosti a sebevědomí, jakož i důkaz samostatného uvažování a odvahy nepodrobiti se nemyslícímu davu. Bude nutno i u nás věnovati tomu pozornost a stanoviti přesné pravidlo, které by odpovídalo duchu doby.

*) Nenapsal jsem, že je to čistě český zvyk. Napsal jsem, že se tak píše kromě Maďarů všady.

**) Kde tak rozhodli?

Zvykli jsme si užívati telegraf, telefon a radio(!), zvykneme si i podepisovati se rodným jménem napřed.«

(Opsáno podle originálu, i s vadnou interpunkcí, vlastně bez ní.) —

Mladý student píše, že podpisuje rodné jméno napřed *ze zásady*.

Vážení pánové, to jsou hlavní důvody obhajovatelů zaváděného nového způsobu podpisování. V denním časopise není možno rozváděti o tom debatu. Povolanou instancí jste pro tento případ Vy a Váš časopis, věnovaný všelikým záhadám jazykovým; i předkládám Vám svůj fejton a materiál, jehož se mi od obhájců nového podpisování dostalo, a prosím, abyste o věci pronesli své mínění. A snažně prosím, abyste se nehoršili, že Vám rozmnožuji práci. Byl-li jsem se svým míněním na omylu, napíšu pak další fejton o Vašem rozsudku. Pro svou osobu však už do smrti zachovám starý způsob, jakým se i tuto ve vší oddanosti podpisuji

Ignát Herrmann.

*

Vážený mistře!

Redakce Naší řeči byla velmi potěšena Vaším listem, který je svědectvím, že Vaše stará láska k českému jazyku je aspoň u Vás pořád stejně mladá. Ve věci samé nemůžeme jinak než přes pádné důvody Vašich oponentů schváliti Vaše nadosmrtné rozhodnutí a dodati leda, že i my zůstaneme vždycky s Vámi věrni způsobu, jakým jsme se až dosud podpisovali. Vlastně by tohoto našeho prohlášení ani nebylo třeba, neboť jsme už ve 4. ročníku, str. 221 prohlásili kterémusi přepokrokovému tazateli, který viděl také v dosavadním pořádku našich jmen ovoce klerikalismu, že za jediné správný způsob pokládáme ten, který je u nás odedávna ustálen a jehož se drželi až dosud i největší revolucionáři, pokud zůstávali při zdravém rozumu. Spor, do něhož se dostal Váš správný jazykový cit s Vašimi oponenty, je i obecně zajímavý tím, jak nesprávně se u nás dívají mnozí lidé na věci týkající se jazyka, v jakých malichernostech se hledává u nás pokrokovost a jak se páka reforem nasazuje často tam, kde není a nemůže býti co reformovati. Připomíná nám to onu protikrálovskou horečku, která se zmocnila u nás některých reformátorsky založených lidí po prohlášení naší republiky a která by byla bezmála nejen zbavila Královské Vinohrady, Královskou oboru, Králův Dvůr atd. jejich historického atributu (v. NŘ. 3, 159), ale byla by snad změnila i staré Královice v pouhé republikánské Ovice.

Dokazovati všem těm Beneckým Edmundům, Doušům Hynkům, Argusům Václavům a j., že jsou na omylu, nepokládáme ovšem za věc tak snadnou, protože se nic tak těžko nedokazuje jako věci samozřejmé. I to nám vadí, že na vyvrácení toho omylu nedovedeme pověděti nic nového, co by už jinde nebylo bývalo pověděno. Ale povíme, co víme.

Důvod, proč se podpisujeme t. zv. křticím jménem napřed, je především a hlavně historický, tradiční. Naše nynější dvoujmennost se vyvinula u nás jako u všech národů, kteří užívají dvou jmen na označení určité osoby, časem z původní jednojmennosti. Tato jména, která se dávala dětem ovšem už dávno před rozšířením křesťanství, byla slova nejrozmanitějšího významu a vyjadřovala snad vlastnost dítěte, buď skutečnou nebo v budoucnosti očekávanou, často měla snad také (zvl. při jménech složených) formální vztah ke jménu otcovu nebo i jiné důvody, jichž je těžko se dohadovati. Bylo v nich, jak vidíme na př. z našich nejstarších seznamů jmen, dost rozmanitosti, aby za tehdejších poměrů populačních i komunikačních stačila úplně na rozlišování jednotlivců. Takováto jména (jako Krasík, Podiven, Jaroš, Milata, Mladota, Mlada, Dúbrava, Čstibor, Vratislav, Zderad, L'udmila a p.) byla pak dávána dětem u nás i jinde ještě dlouho po zavedení křesťanství; jména českých knížat a králů z rodu Přemyslovců, pokud nejsou původu německého, byla vesměs toho způsobu a i v seznamech zemřelých řeholníků a řeholnic (na př. ve známém Nekrologu podlažickém z 11.—13. stol.) je velmi málo jmen po některém svatém, světici anebo osobě biblické. Zvyk dávati dětem na křtu jména křesťanská ujímá se po zavedení křesťanství dost pozdě a zobecňuje u nás vlastně až v dobách husitských; je výrazem vroucí zbožnosti těchto dob a s klerikalismem nemá nic společného. Výběr jmen tohoto způsobu nebyl tuze veliký; Winter vypočítává, že nejoblíbenější jména mužská byla Jan, Václav, Jiří, ženská Anna, Dorota, Kateřina. Ale počet jich se rozmnožoval t. zv. tvary hypokoristickými, formami obměněnými v styku rodinném a sousedském, jako se to dělo už dříve s jmény domácího původu. Jako se už Václavovi říkalo Vach, Vaněk, Vašek a p., tak se také z Jana stal Jech, Janek, Ješek atd. Odtud takové množství jmen tohoto způsobu mezi dnešními našimi příjmeními.

Způsob připojovati k takovýmto jednoduchým osobním jménům ještě bližší určení, které se stalo časem základem druhého jména neboli příjmení, vyvinul se u nás jako všude jinde v Evropě z důvodů praktických, hlavně právních, aby při zápisech majetkových a p. nemohla nastati záměna jmen. Proto se vyskytuje

s počátku jen u jmen šlechtických (koncem 12. stol.) v té formě, že se na rozeznání od jiných jmen podobných připojovalo jméno zboží, na němž který pán, zeman nebo vládyka seděl (na př. Grozňata z Ovence r. 1199, Grozňata z Poděbrad 1223). Tato příjmení ovšem nebyla stálá, nýbrž měnila se s majetkem; proto o rodové příbuznosti není z nich naprosto možno usuzovati: jedinou pomůckou pro poznání příslušnosti k určitému rodu zůstává ještě dlouho potom štít neboli erbovní znamení. Teprve v pol. 13. stol. za Václava I. ujímá se u nás podle Palackého v rodinách panských německá móda osvojovati si stálý predikát (ob. německý, na př. ze Šternberka, z Riesenburka, z Rožmberka), který se pak stává v rodině dědičným. Nižší šlechta jmen dědičných ještě ani ve 14. stol. neměla. Vedle jmen majetkových se vyskytují velmi brzo, zvláště u drobnější šlechty, osobní (zpravidlá nedědičné) přezdívky, jako Pulkava, Krabice, Puklice, Očko, Flaška, Kostka, Řitka, Kepka a j.; takovým jménem bylo bezpochyby i jméno Žižka.

Ze stejných příčin jako u šlechty začíná se objevovati dvoujmennost se vznikem královských měst i u osob měšťanských. Ke jménům křticím se přidává na rozlišení jméno otcovo (Jan Jakubův), název zaměstnání (Kříž kramář), jméno rodného města (Martin Podolský), udání bydliště (Frencl od věže, Ješek od kokota, krátce Kokot), velmi zhusta přezdívka v nejširším slova smyslu (Černá Elška, Václav Húžvička, Janek Nastojte a m. j.); i obměněné jméno křticí (domácké) mohlo býti příjmením (Václav řečený Vančura). Rozumí se, že i tato jména byla velmi dlouho jen jména čistě osobní, nikoli rodinná, ačkoliv se v některých znamenitějších rodinách pražských (Rotlevů, Štuků, Rokycanských a j.) udržovala jména rodová už od pol. 14. stol. dědičně, patrně vlivem německým, neboť v Německu se ustalují příjmení už v 12. a 13. stol. (Socin, Mittelhochdeut. Namenbuch 452). Dědičnost příjmení měšťanských zobecňuje u nás v stol. 16. a 17., ač i v těch dobách, jak připomíná Winter, kladla se v řízení právním větší váha na jméno křticí a jeho správnost než na příjmení. S podobnými příjmeními vystupují i lidé poddaní, kdykoli zasahují nějak do řízení právního nebo veřejného; na př. Jan Bohušuov, Mašek Průchuov, Matúš Vaniečkovic, Vaněk Klimentů, Jan Ševců, Vávra z Ninkovic, Mašek kostelník, Ondrášek přievozník, Matěj příjmie Macek, Jakub příjmie Dub, Jan Beran, Petr Halama atd. Ani to nejsou ještě příjmení v dnešním slova smyslu, nýbrž jen určení skutečného jména (t. j. křestního), a Ondrášek přívozník vystupuje možná v jiném zápise jako Ondrášek z Podhradie nebo Ondrášek Jakubů a p. Sku-

tečnými příjmeními se stala tato jména šlechtická, měšťanská i selská teprve patentem josefinským z r. 1786, od něhož se nynější dvoujmennost a dědičnost příjmení stala zákonem. Rozumí se samo sebou, že toto opatření bylo jen kodifikováním stavu, k němuž praxe společenská a právní dospěla sama přirozeným vývojem; jen v nečetných případech (byli to hlavně židé) dostali jednotlivci druhé jméno z moci úřední.

Nebude snad od místa připomenouti, že vývoj příjmení, který jsme zde co nejstručněji načrtli, nezastavil se tímto uzákoněním starých přízvisek, nýbrž že pokračuje často týmž způsobem ještě před našima očima. Jako se kdysi na počátku vývoje dnešních příjmení stávala nepřesným a nedostatečným označením osoby stará jednoduchá jména Zderad, Zdeněk, Jan, Ješek a p., tak i za dnešní dvoujmennosti pozbývají také naše příjmení určitosti, rozmůže-li se v obci některé příjmení nad míru obvyklou. Žije-li v jedné obci vedle sebe patnáct, dvacet Marků nebo Jirásků, není toto příjmení o nic přesnější než křticí jméno, a proto se určuje ve styku místním zase znovu týmiž způsoby a prostředky, z jakých se vyvinula naše dnešní příjmení (Marek podlipský, M. od javora neboli Javor, M. švec, M. tlustý, M. chalupecký, M. Salát atd.); i tato nová jména se ustalují a zobecňují často tak, že se pravým jménem na jeho nositele člověk ani nedoptá.

Týmž způsobem jako u nás, jen v tempu rozličném, vyvinula se a ustálila dvoujmennost i u jiných národů a s ní přirozeným vývojem a dlouhým zvykem ustálil se i pořádek obou jmen tak, jak jej vidíme a z dobrých příčin zachováváme u nás i všude jinde. Obrácený pořádek v maďarštině má zase důvody své, tkvící ve zvláštní struktuře tohoto jazyka,*) a proto dovolávati se maďarského pořádku jmen i jen jako analogie pro pořádek opačný je nerozum. Pořádek, který zachováváme my a s námi všichni ostatní kulturní národové kromě Maďarů, je tedy stará zvyklost kotvící hluboko v minulosti právě tak jako na př. jmenování ženy jménem mužovým, počítání v desítinné soustavě, psaní od levé k pravé, pozdravování smeknutím, poklonou nebo pokynem. Revoltování a reformování na poli takovýchto ustálených zvyklostí společenských, pokud nikomu neškodí, vydává se v nebezpečenství směšnosti. Proto ani za největších revolucí, ať francouzské či bolševické, které obracely všechny řády no-

*) Pořádek slov tvořících jeden výraz bývá v maďarštině vůbec opačný než v jiných jazycích. Na př. Bécs (Vídeň), Bécsben (ve Vídni), barát (přítel), barátom (můj přítel), Lájos (Ludvík), elsö Lájos (Ludvík I), Praga (Praha), Prága városa (město P.), Jókai Mór (Mořic Jókai), Jókai Mór úr (pan M. J.).

hama nahoru často až do malichernosti, jako je na př. výběr jmen dětem nově narozeným, nepřipadl nikdo na myšlenku, že by se na př. občan Jean Paul Marat nebo továryš Mikuláš Lenin měli jmenovati Marat Jean Paul n. Lenin Nikolaj, ač důvody našich Beneckých Edmundů, Doušů Hynků a Argusů Václavů platily tenkrát jako dnes.

Malichernost těchto důvodů se objeví ještě patrněji, uvažujeme-li o pořádku našich jmen a příjmení ještě po jiné stránce, totiž jazykové. Dnešní pořádek našich jmen je nejen starý zvyk, nýbrž i ustálená jazyková forma. Ustálenost jazykových forem, i když vznikly nahodile nebo i chybně, je životní podmínkou každé řeči k dosažení jejího účelu, t. j. vzájemného dorozumívání. Proto proti změnám ustálených forem vyjadřovacích cítíme instinktivní odpor, říkáme, že urážejí jazykový cit. Než jsme se staly republikány, říkali jsme císař pán, ale pan pan poslanec, pan starosta atd. Už tenkrát jsme přece byli demokraté a lidé rozumní. Proč nepřišel nikdo s návrhem, aby se podle pana hraběte, pana poslance atd. začalo říkati také pan císař anebo podle císaře pána také poslanec pán? Proč říkáme Pán Bůh, Pán Ježíš, ale pan Benecký, pan Argus? Copak by i v tom nemohla býti jednota a nemohli bychom říkati také pan Bůh a pan Ježíš? Vidím v duchu úsměv na rtech čtenářů a vítám jej, neboť tímto způsobem reaguje v nich jazykový cit a sama podstata jazyka proti porušování ustálených forem jazykových. Kdyby byli zůstali chladní k mým návrhům, bylo by to pro mne neklamné svědectví, že česky necítí.

A tak je tomu i s pořádkem našich osobních jmen. Komu nevadí Argus Václav, tomu nemůže vadit ani Argus pán, protože mu schází smysl, který ostatním Čechům brání v takovémto porušování ustálených forem a který se pan Argus Václav marně a omylem snaží nahradit logikou. Není pochyby, že v jazyce vládnou zákony logické, ale jazyk sám je daleko více výsledek pochodů psychologických, které se neřídí vždy zásadami logického myšlení. Proto je velmi nerozumné chtíti rozumovými důvody potírati a vyvraceti ustálené formy jazykové, neboť tak by se nám celá stavba řeči rozsypala zakrátko jako domek z karet. Pan Benecký Edmund namítá proti Edmundu Beneckému, že se Benecký jmenoval dřív a pak teprve že se z něho stal Edmund; a že proto je správné, aby se tento pořádek zachovával i v slovním výraze. Dobrá, ale aplikujme tento rozumový (zdali rozumný, ukáže se hned) princip také na jiné slovní výrazy, při nichž lze pozorovati časovou posloupnost, neboť zásady logické na rozdíl od psychologických jsou důsledné. Podle zásady pana

Beneckého Edmunda mluvíme správně, říkajíce »péci koláče, krájeti nudle, řezati prkna, vrtati díru« atd., neboť koláče, nudle, prkna, díra jsou výsledkem pečení, krájení, řezání, vrtání, které musí předcházeti; ale mluvíme tedy nesprávně, říkáme-li, že jíme koláče, zavařujeme nudle, sbíjíme prkna, ucpáváme díru, neboť napřed musí býti koláče, nudle, prkna a díra a pak teprve můžeme jíst, zavařovat, sbíjet a ucpávat. Správné by tedy bylo: matka pekla koláče, ale v komíně (neboť ten byl nejdřív) díru ucpávala. Z týchž důvodů bychom musili říkati soukenný kabát, kostěný knoflík, ale román slavný, kabát roztrhaný a p., a ne naopak. Rozešitý kabát bychom snad vůbec nesměli říkat, protože je to zcela nelogické; je-li to rozešito, není to ještě kabát. Kdyby měl p. Benecký Edmund dva syny, směl by mu říkati prvorozený syn »můj otec«, neboť otcem se stal s jeho narozením, ale druhorozený syn by ho musil nazývati »otec můj«, protože otcem byl už před jeho narozením a *jeho* otcem se stal teprve, až se mu narodil. A tak by tomu musilo býti i se jmény a názvy osobními. Nikdo by se nemohl nazývati pan Benecký Edmund, protože se nikdo nerodí pánem, nýbrž holoplíštětem nestatečným, jak praví Štítný. Nikdo by se nesměl titulovati dr. Josef Thomayer, pan generál Gajda nebo dokonce řádný profesor dr. Josef Zubatý, nýbrž v duchu osvícené naší doby správně Thomayer Josef dr., Gajda pan generál, Zubatý Josef dr. profesor řádný atp. Jirásek by se musil podpisovati Jirásek Alois, ale Krásnohorská, Brodský a jiní pseudonymové by se musili psáti Eliška Krásnohorská, Bohumil Brodský; Jaroslav Vrchlický, Otakar Březina, Bohdan Kaminský by měli na vybranou. Autor Turbiny by signoval své budoucí romány Čapek Karel Matěj Chod a paní Laudové by se říkalo Laudová Marie paní Hořicová. Logika je železné koště; vyjde-li se z nesprávného základu, vede k absurdnostem.

Rozumem a logikou potírá p. Douša Hynek i naši zvrácenost, nazýváme-li jméno Douša příjmením. Jménem za dnešních poměrů je prý pro každého Douša; Hynek je to, co je při jméně, to prý je tedy vlastně dnešní příjmení. Jak jména Douša, Benecký, Argus přišla k názvu příjmení, vysvítá z historické kapitolky položené výše; tento historický důvod je ovšem i p. Doušovi znám, ale pokládá jej jen za tupý zvyk, jehož se musíme vzdát, protože nevyhovuje změněnému věcnému nazírání. I toho jsme se už dotkli a nic by nás nepřekvapilo, kdyby někdo navrhl, abychom se místo smekání pozdravovali na př. mrkáním, neboť odstranění nynějšího tupého zvyku pozdravovacího přineslo by značnou úsporu energie i hmoty (t. j. klobouku), tedy

zisk jistě moderní. Ale našemu reformátorovi unikla jedna podstatná věc z jazykovědné abecedy, že totiž slova jsou pouhé zvukové značky, které se právě jen mnohonásobným opakováním ve spojení s určitou představou staly slovy, t. j. názvy určitých představ. Spojení mezi zvukovou stránkou slova a představou je v naší duši přímé, t. j. znění slova budí a musí vzbuditi představu samo sebou. Rozbor slova (etymologie) pro význam slova (pro vzbuzení určité představy) neznamená skoro nic, protože rozborem slova přicházíme vždycky k poznání, že slovo po stránce etymologické nevyčerpává obsah představy, nýbrž vyjadřuje jen některý její znak (často nahodilý a podružný), který bychom našli i u představ jiných. Slovo dobytek podle výkladu etymologického neznamená nic víc a nic míň než to, čeho jsme dobyli a co se stalo naším majetkem (tak jako zbytek, zůstatek, přežitek, výňatek a j.). Mohlo by tedy znamenati nejrozmanitější druhy majetku, domy, peníze, cenné papíry, polnosti, kolonie atd. Ale už několik století znamená jen jeden určitý druh majetku, t. j. domácí zvířata, neboť to byl našim dávným předkům majetek par excellence, nejčastější a nejdůležitější forma jmění. Co znamená dnes dobytek, ví každý dobře, ale ne proto, že si to slovo rozbírá a rozkládá, což by ho spíše zavedlo než poučilo, nýbrž že v jeho paměti je zvuk slova spojen opakovaným sdružováním přímo s představou jistých domácích zvířat. Kdybychom na slovo dobytek aplikovali stanovisko p. Douši k slovu příjmení, jemuž vytýká, že neodpovídá dnešnímu změněnému způsobu věcného nazírání, musili bychom dojíti k závěru, že ani slovo dobytek, rozbíráme-li je etymologicky, tak jako on analysuje slovo příjmení, neodpovídá dnešnímu změněnému způsobu nazírání, podle něhož nejrozšířenější a nejhlavnější formou majetku nejsou už jako za stara krávy a voli, nýbrž peníze, a že bychom tedy, vzdajíce se tupého a bezmyšlenkového zvyku, měli penězům říkati dobytek. A takových podobných případů bychom mohli shledati na sta. Jaký to říkáme na př. nesmysl, žádáme-li na někom, aby se podepsal v pravém rohu nahoře anebo napřed in bianco! Neměl by se podpis v prvém případě jmenovati spíše nadpis a v druhém předpis? Je to správné říkati místu před prahem zápraží, když říkáme obyčejně »zametati před vlastním prahem«? Neměl by se tedy název zápraží přenésti tak jako slovo příjmení spíše na místo za prahem, tedy uvnitř domu, a místo zápraží říkati předpraží?

Co je takových slov, která by se musila změnit, protože byla správná před lety a staletími, ale dnes už věcně nevyhovují! To jsou věci až příliš známé. Svítíme sirkami, které jsou už

dávno bez síry, píšeme pery, která nenosil na sobě žádný pták, hrajeme na lesní rohy, které jsou z plechu; do nedávna jsme platili zlatkami, které byly papírové, a nyní platíme korunami, na nichž není korun; spíme na posteli, na níž jsou peřiny a ne stelivo, klademe nohy na trnož, který má mít tři nohy a nemá ani jednu, atd. Jaké je v tom kulturní zpátečnictví, říkáme-li, že hrom bil, když je hrom přece jen zvuk, anebo že slunce vychází a zapadá, když se slunce v skutečnosti ani nehne? Proč to všechno nikomu nevadí? Protože všichni víme, co je sirka, co je koruna, co je postel atd., protože všechna ta slova jsou spojena odedávna přímo s představami, jež označují. Je-li zachována kontinuita tohoto spojení, může se i představa změnit a změnit třeba i podstatně, ale slovo, název její zůstává v platnosti, ať je jeho etymologický výklad jakýkoli.

A tak je tomu i se slovem příjmení. Co je příjmení, každý ví, a nikdo, kdo umí česky, neřekne, že jeho příjmení je Jan nebo Marie. A ví to právě proto, že po několik století je slovo příjmení spojeno s představou jména, které má každý jednotlivec vedle jména Jan, Marie a p. V tom je jediná a největší cena tohoto a každého slova, že všichni víme, co znamená, ne v tom, zdali svým zněním vyhovuje. Neboť řeč je prostředek dorozumívací. Proto se naši reformátoři mýlí, domnívajíce se, že se pokrok v řeči provádí jako jinde rozumovými opravami, reformami atd.; pokrok, dokonalost jazyka je v jeho stabilitě, v jeho výrazové ustálenosti. Kdo touto stabilitou otřásá, kdo se snaží podložiti starému slovu, na př. příjmení, z důvodů jakýchkoli význam opačný, než dosud mělo, způsobuje zmatek a vrací vývoj jazyka do dob, kdy zvuk slova musil býti provázen ještě ukazujícím prstem, aby se mu dobře rozumělo.

Neznalost jazyka a jeho zákonů zavedla obránce obráceného pořádku jmen dále k tvrzení, že jmenuje-li se někdo na příklad Edmund Benecký, náleží jménu Benecký i proto místo první, že na něm více záleží než na jméně Edmund. Předpoklad je najisto správný podle dnešního pojímání, ale nesprávný je důsledek z něho vyvozený. Je přece známo a každý se o tom může snadno přesvědčiti, že přirozený spád řeči je stoupavý, že se výrazy závažnější a tím i přízvučnější táhnou dozadu, výrazy méně závažné nebo známé a proto méně přízvučné dopředu. To platí jak o celých větách, tak i o výrazech jednotlivých. Říkáme: Tak jsem koupil dům a když už jsem ten dům koupil . . ., protože v první větě je závažnější slovo »dům«, v druhé větě faktum »koupil«. A tak mluvíme i jindy, kladouce výraz závažnější na místo druhé. Nikdo kromě snad počeštěného Maďara neřekne

Praha město, nýbrž město Praha, řeka Sázava, hora Říp, beseda Barák, román Psohlavci, pan Douša, král Václav, president Masaryk, Praha-Žižkov, Čapek-Chod atd. To je pořádek ustálený, kdykoli k nějakému jménu povšechnému připojujeme jméno individuální nebo jméno v užším slova smyslu, neboli, abychom mluvili slovy p. Beneckého Edmunda, kdykoli se název kategorie širší zužuje názvem kategorie podřadné (srov. i sýkora koňadra, hřib satan, litera b a p.). Klademe-li tedy dnes větší váhu na příjmení — a kladla se na ně v praxi vždycky, kdykoli se pro rozeznání připojovalo ke jménu křticímu —, náleží mu podle zákonů našeho jazyka (a jiných též) v pořadí obou jmen právě místo druhé, nikoli první. To je pořádek ustálený, ovšem ne jediný. I obrácený pořádek je možný, arci zase jen v obráceném případě, t. j. záleží-li více na jméně křticím než na příjmení. Jako na otázku, které je to Meziříčí, můžeme (ale nemusíme) odpověděti, že je to Meziříčí Valašské a ne Velké, tak také, zná-li někdo příjmení určité osoby, může na jeho otázku, na př. který to Karásek napsal Zazděná okna, odpověděti s důrazem na křticím jméně, že to nebyl Karásek Josef, nýbrž Jiří. To je ovšem případ výminečný. Zpravidla, jak správně napsal pan Benecký Edmund, větší váha a tím i silnější přízvuk leží na příjmení a právě z toho důvodu nemá si říkati Benecký Edmund, nýbrž Edmund Benecký.

Ostatní důvody, které uvádějí Vaši protivníci pro obrácený pořádek našich jmen, jsou dětinské nápady, které nic nedokazují a které nemají s jazykem co dělat. Že voláme ve společnosti jiné osoby, jak píše p. Argus Václav, jen příjmením (dr. Javore), protože »většinou ani mnohdy neznáme křestních jmen nám dobře známých osob«, je přirozené. Jak bychom mohli někoho volat jménem, které neznáme? Že učitel musí vyvolávati žáky ve škole příjmením a ne křticím jménem, je také přirozené, protože by mu na jméno Josefe mohlo vstát třeba i půl třídy. Ale začne-li učitel jednomu určitému žáku říkat Josefe, vstane na zavolání jen tento jediný žáček a nikdo jiný. Pan Benecký Edmund se domnívá, napíše-li Vám na adresu Herrmann N., že to dostanete, napíše-li však Ignát N., že to nedostanete; já se domnívám, že to nedostanete ani v prvém ani v druhém případě, nepřipíše-li p. Benecký ještě Praha II, Václavské nám. 32. A napíše-li Praha-II atd., možná, že psaní s adresou Ignát N. dostanete do rukou dřív než list nadepsaný panu N. Herrmannovi, protože jste možná Ignát v celém domě jediný a Herrmannů může s Vámi bydleti v domě náhodou třeba pět. Neradím sice nikomu k takovým experimentům — nejbezpečnější způsob je pořád ten

starý —, ani tím nevyvracím nepochybnou větší důležitost příjmení na adresách listů atd., uvádím to jen proto, že se takovýmito důkazy nic dokazovat nedá a tím méně z toho něco vyvozovati pro pořádek jmen. Když napíši na adresu jen Třebáň, mohu ještě doufat, že při dobré vůli pošty psaní adresáta dojde; napíši-li však jen Zadní, mohu nad ním udělati kříž. Plyne z toho, že máme říkati Třebáň Zadní a ne Zadní Třebáň jako dosud?

Velmi vážným důvodem pro »převrat« v osobních jménech zdají se, jak se podobá, jeho obhájcům zvláště abecední seznamy jmen, katalogy, adresáře a pod. Ještě před nedávnem namítal v brněnském Novém lidu (č. 13) proti Vašemu feuilletonu v Nár. l. nějaký pan říd. uč., jaká prý by to byla svízel, kdyby se měly abecední seznamy sestavovati podle dnešního pořádku, t. j. s křticími jmény napřed. Člověk opravdu neví, který důvod je bystřejší, zdali těch, kteří tvrdí, že se má přjmení psáti napřed, protože v abecedních seznamech tak bývá, či těch, kteří dovozují, že by se abecední seznamy musily pořizovati podle křticích jmen, kdybychom se i nadále podpisovali jako dosud. Jako by nevěděli ti i oni, že abecední seznam je pomůcka k hledání a ne řeč, a že se sestavuje podle toho, co v něm kdo hledá, a tak, aby to, co hledá, v něm nejsnáze našel. Bude-li někdo v abecedním rejstříku hledati Miloše Čtrnáctého, Josefa Krátkého nebo Jindřicha Hrozného, bude je hledati pod hesly Čtrnáctý, Krátký, Hrozný; bude-li však hledati Ludvíka XIV, Pipina Krátkého nebo Boleslava Hrozného, nebude je zajisté hledati pod týmiž hesly, nýbrž pod hesly Ludvík, Pipin, Boleslav. Kdyby někdo sestavoval adresář pro potřebu těch, kdo hledají rozličné odborníky, bylo by zajisté nesmysl, aby jej sestavoval podle příjmení (na př. Adamec Josef, krejčí, Adamíra Karel, švec atd.), nýbrž sestaví jej podle odborů (advokáti, báby porodní, bednáři atd.). Politická strana, která bude svážeti své příslušníky k volebnímu osudí v automobilu, sestaví si seznam jich v abecedním pořádku ulic, kdežto venkovští šumaři, kteří vyhrávají v předvečer svátků, roztřídí si zajisté všechen svůj materiál na Josefy a Pepičky, Jany a Anny atd. V obyčejném adresáři budou ovšem všichni adresáti sestaveni v pořádku abecedním podle příjmení; ale Novákové, Svobodové a p., jichž je v Praze do set, musí býti roztříděni podle jmen křticích. Abecední seznamy se tedy dělají podle praktické potřeby a s jazykem už načisto nemají co dělat. Čteme-li v seznamu míst Boleslav Mladá, Boleslav Stará, Lhota Dlouhá, Vinohrady Královské anebo v bibliografickém soupise Doba Naše, Listy Národní, Noviny Pražské poštovské, Revue Česká atd., plyne snad z toho, že tak máme i mluvit?

A když už byla řeč o praktické potřebě — i tu možno uvésti za důvod, proč nynější ustálený pořádek našich jmen nesmí býti jen tak s lehkým srdcem a pro něčí malicherný nápad nebo justament měněn a převracen. Když před nedávnem byl připomenut pražskému obecenstvu starý zvyk choditi po mostech a po ulicích jen po pravé straně, našel se v kterýchsi novinách myslitel, který dokazoval, že by bylo správnější, aby se chodilo po levé. A protože jsme odedávna individualisté, lidé »zásad«, jako ten Váš student, a milovníci originálnosti podle známého Havlíčkova epigramu, došel tento nápad, který měl u nás už dříve své vědomé i nevědomé stoupence, nové opory, a tak si lidé vyrážejí na ulicích a na mostech zuby a nadávají jedni druhým. A tak je tomu i se zachováváním a reformováním dosavadního ustáleného pořádku našich jmen a s jinými »tupými zvyky« podobnými. Pokud nepřišli reformátoři, jejichž všecek důvtip záleží zpravidla jen v tom, dělati všecko naopak, než se dosud dělalo, protože nechápou, proč se to dělalo, věděl každý bezpečně, co se míní slovem jméno (v užším slova smyslu) a co slovem příjmení, a stejně bezpečně věděl, že první člen každého dvoudílného jména, ať šlo o Čecha, Rusa či Francouze nebo Němce, je t. zv. jméno křticí, druhý příjmení. Od té doby však, co naši věční šťouralové začali brousiti své rozumy i o tento ustálený řád a názor, objevují se první důsledky nepořádku a zmatku a bude jich přibývati čím dál tím více. Protože po staru je příjmením Douša a po novotě Hynek, musil raziti některý reformátor termín »křestní příjmení«, aby si to lidé nepletli, a bude musit vytvořiti další nějaký oprávce název »jméno rodinné« (Familienname, nom de famille), aby zase nějaký staromilec nepokládal za jméno jméno dosavadní. Upozornil jste, vážený mistře, zcela vhod, jakou výhodou byl dosavadní ustálený pořádek při jménech osobních složených ze dvou jmen t. zv. křticích, jako Karel Prokop nebo Prokop Karel, Martin Havel nebo Havel Martin, Filip Petr nebo Petr Filip. Ještě dobře, jmenuje-li se někdo jako náš domažlický skladatel Jindřich Jindřich. Mohli Vám Vaši oponenti ovšem namítnouti, že to jsou případy celkem řídké, ač dosavadní způsob zaručoval jistotu i v těch. Ale když se obhájci převráceného jmenování dovolávají stále pokroku doby, popatřme i my vstříc jejímu pokroku a představme si podle tendencí už dnes patrných budoucí vývoj našich osobních jmen. Není pochyby, že »odklerikalisování« a »zamerikanisování« naší společnosti bude pokračovati a že dnešní zvyk jmenovati se po nějakém »více nebo méně legendárním světci« upadne v zapomenutí a ustoupí americkému způsobu dávati dětem jména po slavných mužích národa. Až se pak některý potomek

páně Argusův bude jmenovati Douša Argus a některý pravnuk páně Doušův Argus Douša a každý bude náležeti k jinému táboru — neboť my jsme lidé »zásad«, s nichž tak snadně neslevujeme —, jaký z toho bude Babylon, když tento chvalitebný jistě zvyk zobecní! Pan Argus Václav ovšem namítne, že od toho jsou zákonodárné sbory a ministerská nařízení. Ale nesmí při návrhu příslušného zákona zapomenout, aby měl aspoň pětisetletou zpětnou platnost, sice budou naši vnukové myslit, že se kostnický mučedník jmenoval křticím jménem Hus a že nejznámější básníci dvacátého století sluli Svatopluk, Jaroslav a Julius.

Spěchám, abych skončil, jak psávali starší romanopisci, když dospěli na čtyřstou stránku pátého dílu svého románu. Nebývá zvykem dovolávati se ve věcech jazykových zakročení úředního, ale při pokusech, převraceti z důvodů malicherných starý ustálený a tím i účelný pořádek našich jmen, jde o víc než o věc jazykovou; proto bych se nerozpakoval, kdybych tu moc měl, diktovati těmto »převratovým živlům« pořádkovou pokutu jako těm, kdož chodí po mostě »ze zásady« vlevo. S jazykového stanoviska pak doporučoval bych všem těm praktickým i teoretickým reformátorům víc úcty a šetrnosti k jazyku a víc smyslu pro jeho zákony. Je pravda, že žijeme v době telegrafu, telefonu a radia a jiných moderních vynálezů, ale k těm náleží i moderní dorozumívací v y n á l e z, jakým je na př. esperanto. Tam ať si páni reformátoři reformují po libosti — ovšem jestliže jim to druzí zase dovolí; neboť i pro esperanto je životní podmínkou dbáti toho, aby ptá-li se někdo po voze, nevedl ho druhý ke koze.

Toť vše, vážený mistře, co o té celé věci víme a si myslíme. Je-li toho málo a čekal-li jste od nás více, nehněvejte se a vezměte z mála zavděk. Za Váš upřímný zájem o jazyk a za Vaši péči o něj byli bychom sami Vás rádi lépe vyčastovali. Ale z thematu, které jste nám přinesl, nedalo se víc udělati. Snad tedy jindy budeme moci i my Vám nabídnouti nějakou salakušku.

Zatím jen prosím, abyste nám zachoval svou přízeň a abyste přijal ujištění o naší upřímné oddanosti a úctě, kterou Vám jménem redakce Naší řeči vyslovuje V. Ertl.

DROBNOSTI.

PROTI.

Dva z našich čtenářů se obrátili na nás s tímto dotazem:

V knížce »Akreditiv a jiné dokumentární transakce«, kterou vydalo r. 1922 Sdružení peněžního úřednictva v Praze, píše spi-

sovatel Petr Pospíšil na 10. str. mimo jiné: 1. akcept proti[1]) vydání zboží po přehlídce jeho v přístavu určení. O předl. *proti* píše v poznámce[1]): »Předložky *proti* ve spojení »úhrada nebo výplata proti dokumentům« a p. ve smyslu, že výplata se má provésti teprve tehdy, když byly předány předepsané dokumenty (přísně vzato: současně, z ruky do ruky), užito zde vědomě a také v následujícím bude tak důsledně činěno. Rčení toto není u nás neobvyklé, jak by se event. mohlo namítati, nýbrž naopak v odborných kruzích je již tak dalece vžito, že se nedá vykořeniti. A není také třeba. Výtka germanismu nemůže tu přijíti vůbec v úvahu, neboť jest to výraz internacionální a užívají ho jak Němci (gegen Dokumente), tak Angličané (against documents) a Francouzi (contre documents) i Italové (contro documenti), takže není příčiny, proč bychom zrovna my se mu vyhýbali. Mimo to tento výraz vystihuje velmi dobře příslušný pojem, rozhodně lépe, než by jej vystihla jiná předložka, nebo po případě i opis. V jiném smyslu jest ovšem nutno užívati u nás jiných obratů, na př. *na* legitimaci, t. j. na předložení, ukázání legitimace a pod.«

Jest domněnka spisovatelova i po stránce jazykové správná?

Odpovídáme: Není; předložka proti je ve výrazech »úhrada nebo výplata proti dokumentům a p.« najisto nesprávná a nečeská, a způsob, jímž jí spisovatel Akreditivu hájí, je mylný a vyplývá z jeho nesprávného názoru na jazyk. Říkáme-li o nějaké vazbě, na př. »přijíti na řadu«, že je to germanismus, není důvod její nesprávnosti v tom, že se vyskytuje v němčině (neboť pak by bylo nesprávné také »přijíti do školy«), nýbrž v tom, že takové vazby v češtině nikdy nebylo a že není ani způsobu, jakým by se tato vazba z vazeb domácích dala organicky vysvětliti. Její závadnost záleží tedy v tom, že se v jazyce přirozeně a organicky nevyvinula, nýbrž že byla do něho z neznalosti vlastních a domácích prostředků neorganicky uvedena. Nazýváme-li ji germanismem, je to jen název vysvětlující, odkud, z kterého jazyka byla do naší mateřské řeči přenesena. Proto se stanoviště jazykové správnosti je zcela jedno, nazýváme-li něco germanismem či galicismem či rusismem. To jsou jen viněty označující provenienci; podstatou nesprávnosti je nečeskost. Spisovatel Akreditivu jest tedy na omylu, domnívá-li se, že správnost výrazu výše uvedeného lze obhájiti tím, že jeho užívání lze prokázati z němčiny, franštiny, angličtiny, vlaštiny a že je to výraz internacionální; pro obhájení jeho správnosti se stanoviště jazykového jest jediná cesta: dokázati, že se užívání předložky

proti v této významové platnosti (záměny n. výměny) v češtině organicky vyvinulo bez vlivů cizích.

Objasněme to příkladem! Je známo, že Němci říkají »*mit* der Feder schreiben«, Francouzi »écrire *avec* la plume«, Italové »scrivere *colla* penna«, Angličané »to write *with* pen« atd. Co by z toho usoudil spisovatel Akreditivu, kdyby jeho jazykový cit byl v tomto případě tak chabý jako v případě shora uvedeném? Že vazba s předložkou mit (= avec, con, with) je internacionální, že »psáti *s* perem« není germanismus a že tedy není, proč bychom se této vazbě měli vyhýbati, zvláště když to rčení není u nás neobvyklé (u vzdělanějších Čechů je sice škola už dávno vymýtila, ale drží se dosud u německých obchodníků česky píšících a leckdy i jinde, v. N. Ř. 5, 117). A přece je nade vši pochybnost, že vazba »psáti *s* perem« není správná, že je to v spisovné češtině germanismus a že, užívá-li se jí v některých »kruzích«, děje se to jen z neznalosti jazyka. To proto, že se předložky *s* ve významu nástrojovém nikdy v češtině neužívalo.

A to platí i o předložce *proti* ve rčení výše uvedeném. Ve všech takových rčeních, »prodávati proti hotovému placení, vypláceti proti kvitanci (proti legitimaci), výplata proti dokumentům« a p., je základem představa výměny (něco za něco) ať skutečně provedené (peníze za zboží), či myšlené a formální (výplata za nahlédnutí do legitimace). Nehledíme-li k výrazu »zaměniti A s B« (něm. A mit B verwechseln), který je vlastně jen jinou formou výrazu »zaměniti A *a* B«, zakládají se výrazy na označení pojmu výměny na reální představě původního výkonu výměnného, t. j. na způsobu, jak ležely nebo se kladly oba předměty k výměně určené. Toto pojetí bývá, hledíme-li k výrazům, jimiž se výměna v řeči vyjadřuje, rozličné. Nejprostší představa výměny je, že oba předměty k výměně určené ležely nebo se kladly p r o t i sobě. Proto bývá poměr obou předmětů k výměně určených vyjadřován v některých jazycích předložkou znamenající ‚proti', jako je řec. *anti* (anér ant' andros, muž za muže), lat. *contra* (auro contra, přísl. = v téže hodnotě co zlato, za zlato), častější ovšem až ve vulg. latině, z níž přešla tato vazba do jazyků románských (franc. échanger qch. contre qch. atp.), něm. *gegen* (etw. gegen etw. vertauschen) atd. Určitější představa výměny je, že se předmět k výměně nabízený (cena) kladl p ř e d předmět získávaný (zboží). Proto se na vyjádření poměru obou věcí k výměně určených užívá předložky znamenající ‚před'; to je nejčastěji předložka, která má v lat. tvar *pro* (vinum pro oleo commutare), ve franštině *pour* (échanger qch. pour qch.), v němč. *für* (etw. für etw. tauschen, geben atd.), v angl.

for (exchange s. t. for s. t.) atd. V slovanských jazycích se však zakládají výrazy označující poměr obou věcí vyměňovaných na představě zcela samostatné a od obou uvedených způsobů v jiných jazycích odchylné, takové totiž, že se předmět k výměně nabízený klade na znamení výměny nikoli před věc žádanou ani proti ní, nýbrž z a ni. Proto předložkou vyjadřující tento poměr obou věcí je v slovanských jazycích předložka *za* (= hinter). Odtud tedy výrazy »dáti chléb za maso, koupiti chléb za peníze, vyměniti dobytek za zlato« atd. Z obou způsobů dříve uvedených se nevyskytuje v slovanských jazycích ani jeden (před něco), ani druhý (proti něčemu). Oba tyto způsoby vyjadřování se zakládají na představách, které se nevyvinuly ani neujaly v myšlení slovanském ani českém, a proto i výrazy na nich založené jsou neslovanské a nečeské. Proto také marně bychom hledali v dějinách svého jazyka doklad toho, že by představa výměny v jakékoli formě, ať skutečné či symbolické, byla vyjádřena předložkou značící proti neb před.

Ale užití předložky *proti* ve výrazech »akcept proti vydání zboží, výplata proti dokumentům« příčí se nejen způsobu, jakým slovanské jazyky vyjadřují představu výměny, na níž i tyto výrazy jsou založeny, nýbrž příčí se i všem známým významům předložky proti v češtině. Nehledíme-li k výrazům čistě místním (státi obrácen proti někomu, plouti proti proudu), vidíme, že se u předložky proti vyvinul z významu místního hlavně dvojí význam, jednak srovnávací (co proti moři, hor a hvězd nesčetným dnům tvé žití jest? Slád.), jednak význam opaku a nepřátelství (jednati proti zákonu; kdo není se mnou, proti mně jest Luk. 11, 23). K významu, který je v něm. »gegen Documente«, není tedy ve významovém rozvětvení předložky proti nikde ani sebe menší příležitosti. Naopak, pro Čecha, který cítí a myslí skutečně česky, mohl by výraz »výplata proti dokumentům« znamenati podle uvedených významů předložky proti spíše pravý opak toho, než se jím vyjádřiti chce, totiž výplatu vykonanou v odporu s dokumenty, proti jejich znění (den Documenten zuwider, malgré les documents).

Z toho ze všeho je tedy viděti, že výrazy »akcept proti vydání zboží, výplata proti dokumentům a p.« jsou jen pohodlné odlitky výrazů cizích se zjevnou známkou cizího původu a že se duchu českého jazyka naprosto příčí. Není tedy jiné pomoci než hledati na vyjádření toho, co tyto nečeské výrazy mají znamenati, výrazy jiné z prostředků domácích. Rozumí se samo sebou, že hledaný výraz nemusí lpěti na původním a základním pojetí výměny, nýbrž že se může přimykati i k jiné představě (na př. podmínky), která je tu možná. Sami zatím konkretního návrhu nečiníme jednak

proto, že v takových věcech bývá třeba dohody s odborníky, aby navrhovaný výraz vyhovoval nejen jazykově, nýbrž i věcně, jednak proto, že jsme o to žádáni nebyli. Otázka zněla, jsou-li citované výrazy správné se stanoviska jazykového, a na tu otázku nelze ovšem odpověděti jinak než záporně.

PŘEPŘEPŘEL.

Domnívá-li se některý z našich čtenářů, že tento nadpis je něco jako známé říkadlo »Petře, nepřepepři toho vepře«, je na omylu; je to slovo, které jedna z našich čtenářek čtla v překladu Cahuova románu »Zaprodaní nepříteli«. Pochází od překladatele neznámého a vyšel r. 1904 v románových přílohách Nár. listů. Kdosi tam říká mladíkovi, který se odhodlal k souboji, »přece nejste žádný *přepřepřel*, tím méně rváč« (251), matka laskavě kárá dceru, která na všecko má nějakou námitku, »žádných námitek již, ty *přepřepřelko*« (267). Význam je jakž takž jasný, »přepřepřel« je, kdo vždycky musí mít »recht« (poučný feuilleton o tom napsal brzy po převratu Machar do Nár. listů); ale laskavá naše čtenářka chtěla věděti, »co je to za slovo«. My bohužel víme spíše, co to není: není to slovo, které bychom byli kdy slyšeli nebo čtli, není to chyba tisku (vždyť se to opakuje), není to nic, nač by stačil náš rozum a snad lidský rozum vůbec. Podle slov jako *žvanil, chlubil* by *přel* mohl býti, kdo se rád pře, *přepřel* by snad byl, kdo každého »přepře«, ale co je to třetí *pře-?* Anebo, je-li na př. *máma, táta, bonbon* reduplikace (zdvojení), je snad *přepřepře-* nějaká retriplikace (ztrojení)? Nedávno (8, 66) jsme čtli: »Vždyť smysl pro tvoření nových slov podle původních zákonů jazykových dávno v lidu poklesl a zanikl a tak jsme odkázáni, co se týče rozhojňování jazykového materiálu výhradně na spisovatele, ať již beletristické nebo odborné«; je »přepřepřel« snad takový homunculus vyrobený v retortě umu spisovatelského?

Naše čtenářka měla ještě jinou bolest: říká-li se prý místo *a* nyní také *antě*. Tato otázka snad nesvědčí o hlubokém vniknutí v taje českých dějin jazykových, zato však svědčí o dobrém citu jazykovém; v dokladu nám ukázaném (»náhle tvář jeho, tvář starého krasavce, pokryla se tisíci vráskami a jeho tenké rty se pootevřely, antě za nimi objevila se dvojí řada zubů zažloutlých, avšak špičatých«, 311). Čech zvyklý mluviti a psáti jazykem nestrojeným opravdu by místo *antě* položil *a*. Co je *antě*, po výkladech o *kdyžtě* v č. 3 a 4 snad nemusíme již zvláště rozbírati; tento nový doklad se důstojně druží k dokladu z r. 1839, jejž nám poslal r. 1917 řed. Pavelka (1, 126).

Tyto otázky v nás ovšem podráždily touhu, poznati jazyk neznámého překladatele z vlastního názoru. Našli jsme v jeho knize snad všecko, co jsme kdy vyčítali našim dnešním spisovatelům, a to v dokladech tak hojných, že chápeme plně mínění naší čtenářky, jíž se zdá, že to je vůbec všecko psáno »nějak divně«. Pořádek slov ve větě docela libovolný (na př. na každé stránce plno dokladů, jak zbytečný výmysl je Wackernaglův zákon o místě příklonných slov ve větě), přívlastky skoro stále za svým podst. jmenem (dvéře, potažené látkou silnou 390 a p.), a aby jich bylo více, rozhojňují se stálými přívlastky přivlastňovacími (žena na př. zde neotočí muže okolo prstu, jak se u nás po sprostu říká, nýbrž »kol prstu svého« 625). Tím uvolněným pořádkem slov se děje, že věty neznámého překladatele znívají jako verše; na př. otázka (bez zvláštního důrazu na podmětu, jakého by se dožadoval nějaký zaostalec) »kde Stack se ubytoval?« 386, nebo otázka sprosté mulatky, kterou dává své paní, s níž prožila trochu divnou minulost, když paní, odhodlávajíc se, že otráví nepohodlného milence, pověrečně se pokřižuje: »proč křížek ten?« 403. Doutník se nezapaluje, »rozžíhá« se (a snad pak hoří jako svíčka: 104, 175, 536); každý tam něco »děl«; nikdo nic nezačal, každý »jal se« (na př. »vojín jal se slzeti ještě hojněji« 366); slovo *její* se neskloňuje a vznikají tak krásné výrazy jako »po stopách její, v samém okolí její, díky službám její, shroucení zločinných záměrů její« 380, 381, 552, 560). *Kdyžtě* je zde slovo časté, i *všaktě* (na př. »všaktě ona šílí« 627, což by čtenář menšího rozhledu asi chtěl míti vyjádřeno slovy »vždyť o. š.«) atd. Nechceme z odpovědi na dotaz (a k tomu na dotaz ústní, na nějž jsme již ústně odpověděli) udělati celý referát; ale radíme i jiným, aby si přečtli aspoň kus tohoto vzoru nové češtiny v souvislosti, v níž teprv všecky krásy náležitě vyniknou.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Kuba Stopěpuntík: 1. *Moravská zem a moravská řeč.* 2. *Republika před svatým Petrem.* V Brně 1923. Nákladem »Nového Lidu«. Stran 16, za Kč 1·20.

Za patrným pseudonymem, jejž čteme na titulu, kryje se prý známý básník. A dobrý básník, jakých mnoho nemáme. Rádi jsme to slyšeli, protože, třeba s námi není docela spokojen, přece o nás mluví jinak než na př. advokát spisovatelů a básníků prof. Strejček (»v Praze vychází dobrý jinak časopis Naše řeč . . .«).

Snad bude nejlépe, promluvíme-li si hned o tom, co se mu na nás nelíbí: dáváme prý na jevo nechuť k formám moravským, kde můžeme. »Naše řeč« prý kráčejíc ve stopách Gebaurových a Králových »vrčí« na mor. slova *tož, beztak* a nejnověji se pustila do slova *je vidno*. A naopak »jsou v řeči lidí z Čech slova nesnesitelná pro člověka moravského, jako *koukati, knedlík, prkno, houska*«, místo nichž Moravci říkají *halečka, deska, bělka*, podobně stojí proti sobě *troubel, šedý* — mor. *trýska, sivý* atd.

Dejme tomu, že slova *koukati* (vzal je u nás do ochrany Moravan prof. Trávníček 3, 339), *knedlík* jako slova původu německého nejsou u nás na místě: proč nemáme říkati *prkno* (co je nám do toho, co slovo to znamená v srbštině), proč ne *houska, troubel, šedý?* Jaký je původ slova *prkno*, neznáme, ale je to u nás slovo staré, *deska* je slovo najisto původu cizího a má u nás význam jiný, *houska* je slovo domácí (= husička, podle podobnosti tvaru), *troubel* jsme přejali ze Slovenska, *šedý (šedivý)* je přece slovo tak poctivě slovanské jako *sivý:* proč se máme těchto slov, nebo Moravan, který jich užívá, vzdávati? A kde je moc, která by k tomu přinutila? A kdybychom snad my zaváděli slova, která se líbí p. S—ovi, co bychom řekli příslušníkům jiných krajů českých, moravských a slezských, až by se dovolávali stejných práv svých? Hus před více než půltisíciletím žádal, abychom knedlíkům říkali *šišky* (jako říkají Hanáci); bylo by to slovo p. S—ovi milejší než *halečky?* V takovýchto věcech jde o více než o příjemnost nebo nepříjemnost slova známého z domova: jde také o práva jazyka spisovného, ustáleného u nás staletým vývojem. Krajové slovo je na místě, kde jím spisovatel chce dodati svému dílu krajového zbarvení; do vlastní mluvy spisovné jinde nebývá uváděno, je-li v ní v témž významě ustáleno správné slovo jiné, posud žijící. To je příčina, proč se stavíme proti přenášení provincialismů do mluvy spisovné. Ovšem marně, protože našim spisovatelům provincialismy bývají milé právě proto, že jsou něco jiného než slovo v témže významu posud běžné. Zapomínají, že slovo vnášené do jazyka odjinud zůstává v něm tělesem cizím, nemajícím pevných kořenů v jazykovém jeho bohatství, že se proto jeho význam stává čímsi mlhavým a pomáhá otupovati smysl pro přesné a přiléhavé vyjadřování. Proto nejsme přáteli moravského *tož, beztak* v češtině, proto jsme nepřáteli tomu, aby se *pozdější* rčení *jest vidno*, v Čechách neobvyklé, usazovalo na místě, jež posud mělo *starší a původnější* rčení *jest viděti*, zejména pokud z dokladů nevidíme, že význam přenesený (na př. ve větách jako »jak vidno...«, »z toho je vidno, že...«), v jakém se k nám přenáší, opravdu

žije také v oněch krajích moravských a slezských, v nichž se *je vidno* vůbec říká. Spisovný jazyk ustálený staletou prací je podle našeho soudu příliš vzácným osvětovým statkem, abychom směli nevarovati před pokusy jeho ustáleností otřásati, jichž bohužel je u nás tolik, ať plynou z neznalosti jazyka, ať z choutky »ozdobovati« svou mluvu slovy nezvyklými, ať z neprozíravého separatismu, který nedovede obětovati domácí zvláštnosti celku. Snad nás někdo obviní z filologické ztrnulosti, která chce v jazyce míti jako vojsko vše v stejné uniformě. Křivdil by nám. Pravé filologické srdce plesá v starém Řecku, probírá-li se sbírkami nápisů z dob, kdy každá obec psala své vyhlášky po svém, »po našemu«, jak by to chtěl míti p. S.; stýská se mu po nich, když vidí, jak se tato pestrost brzy urovnává v jednotvárnosti pozdější »společné« řečtiny, ale uznává, že jinak nemohlo býti. Co by dal český filolog za to, kdyby památky českého jazyka tak ze 14.—15. stol. podávaly nějaký obraz o tehdejším nářečním rozrůznění našich krajů, jež tenkrát jistě bylo mnohem větší, než je dnes, jak nerad se spokojuje jednotlivými nářečními slovy, jež jsou jen jako drobty z bohaté hostiny navždy ztracené, ale sklání se v duchu před moudrostí našich předků, kteří se od prvního kroku snažili vésti rodící se spisovný jazyk cestou společnou, ať pocházeli z kteréhokoli konce tehdejšího území českého. Kam se podíváme, všude jde vývoj spisovného jazyka směrem vedoucím k jednotnosti; proč u nás má býti jinak?

Co by se vlastně mělo státi, aby se vyhovělo volání po právech nářečí nespisovných, jež se občas ozývají z našeho východu?*) Má se spisovná čeština protkati nářečními slovy? Nastává otázka, kterými a z kterých nářečí. Mají ta slova býti ponechána v svém nářečním znění, či upravena podle hláskových pravidel posavadního jazyka spisovného? Podle našeho soudu by měla býti hláskami ovšem přizpůsobena, nemá-li náš spisovný jazyk býti strakatinou bez ladu a skladu, bez jednotnosti v svém základu; p. S—ovi se ovšem nelíbí české *ou* místo jeho domácího *ú*, ale snad přijde Hanák, kterému se nebude líbiti jeho *ú* místo hanáckého *ó*. Mají se přibírati nářeční tvary mluvnické, a které, odkud? Mají se přímo vzíti některé z našich, na příklad

*) Nerad bych, aby rozdílu, jejž dělám mezi jazykem spisovným a nespisovnými nářečími, rozuměno bylo tak, jako by mi jazyk byl pojmem vyšším než nářečí. Vím přece, že není většího národního celku, který by měl nějaký imaginární základní jazyk, jehož obměnami by byla nářečí; jsou jen skupiny nářečí sdružených v celek některými společnými rysy, a z nich se některé působením okolností vnějších stává základem, z něhož vyrůstá jazyk spisovný.

z moravských nářečí za nový základ spisovného jazyka, a které? Dovede si kdo představiti, jakého jednání a uvažování by bylo třeba, abychom z toho labyrintu otázek a sporů vybředli k nějaké jednotě, kterou již máme a jen si chceme rušiti? Podkarpatská Rus je menší než území, na kterém se píše, učí atd. nynější spisovnou češtinou, při tvoření jejího vyhledávaného spisovného jazyka není překážky, jakou je u nás čeština spisovná se svými staletými dějinami: tam bychom se měli podívati, chceme-li věděti, jak málo je snadno ode dneška do zítřka vytvořiti nový spisovný jazyk.

P. S. má ještě jiné stesky. Některé oprávněné. Tak na př., že se kazí některá místní jména (jsou-li vždy původem toho ti zlí Čechové, je ovšem jiná otázka). Povedl se komusi »mlýn rošacký« podle něm. Roschatzer Mühle, ač se správně jmenuje Rozsochatec. Pravda, někdy bývá těžko nalézti jméno pravé, na př. u osad poněmčených; v Čechách u Ústí n. L. je osada, která do nedávna měla nemožné české jméno Vlkopesy, a teprv nejnovější statistický lexikon obcí 1, 200 (proč lexikon, ne slovník?) jí podle starých spisů vrátil poctivé české jméno Olšinka, z kterého si Němci udělali své jméno Wolfschlinge. »Blíže Lublic leží poněmčená dědina Moravice, tedy ta Moravice. Němci jí říkají *Morawitz* — autor z Čech drží se názvu německého pravě ‚do Moravic'«. Z čeho měl poznati, že se říká ta M., ne ty M.? Takové výtky budou na místě, až budeme míti po ruce katastr se všemi československými jmény na *-ice* s poznámkou o čísle; však nám nedávno radil jeden z našich čtenářů, abychom něco takového pořídili. Právem vyčítá p. S. bývalé správní komisi opavské jméno Poštovní ul. místo Poštovské, jak říká lid; i v Praze jsme mívali Poštovskou ul. a jsme rádi, že jsme pro Karlovy Vary po pražském vzoru zachránili ul. Školskou místo navrhované Školní. S příd. jmény na *-ský* od odvozených jmen místních je kříž; v jazyce našem vedou již dávno boj příd. jména tvořená novým způsobem z celého jména s příd. jmény tvořenými z jeho základního kmene, a z rozličných příčin není divu, že se úřední a jim podobné tvary čím dále tím víc drží způsobu nového. U nás jako na Moravě a v Slezsku, jenže u nás měrou hojnější. Panu S—ovi se líbí více ul. Kylešovská, pivo těšecké, cukrovar čelechovský, drahanovský a p. než tvary kylešovický, těšetický, čelechovický, drahanovský, tvary karlovský, palhanský, pratský, Bílevsko více než karlovecký, palhanecký, pratecký, Bílovecko a p. Nám také; i zde filologické srdce okřeje, slyší-li v Čechách v nejbližším okolí míst, o něž jde, na př. rokytský m. rokycanský, roudenský m. roudnický. Ale co je platná všecka radost

ze zbytků způsobu starobylého, když dnešní doba chce slova co možná zřetelná a když tvary starobylé, jež stačívaly jindy, nestačují dnes, kdy se mají objevovati i v krajích vzdálenějších, kde není tvar místní znám? Jistě je pěkné, je-li u jména Vsetín příd. jméno tvořené přímo ze jména zakladatele Vsaty a k tomu správně bez přehlásky (vsatský, vsacký), ale krása tvaru bledne, musí-li se úředník na př. v Domažlicích ptáti, o čem je řeč, slyší-li o vsacké nemocenské pokladně; proto zvítězí konec konců tvar vsetínský. A tak zvítězí na konec i tvary hláskově nepůvodní nad tvary starými, kde jsou tyto tvary pro hláskové rozdíly méně blízké základnímu místnímu jménu. Také Pražák chodí po bývalém Konském trhu, pije plzenské, před převratem se rád vyjadřoval neuctivě o vídenské vládě, jejíž moudrost mu nestávala ani za vídenský (nebo za vindru = Wiener, ¼ krejcaru), ale píše, a snaží-li se mluviti přesně, říká koňský, plzeňský atd.: snaha po zřetelnosti vede k tomu, že se v odvozenině objeví *ň* v souhlase se slovem základním, ač *n* je hláskoslovně správné (Gebauer, Hist. ml. 1, 371). A stejně je s *ř*. Jako se mění starý tvar dvírka (podle dveře) v dvířka, morský, pekarský a p. v mořský, pekařský (podle moře, pekař), tak se i v Čechách mění stará příd. jména, zachovaná zvláště jako příjmení, na př. záhorský (Záhoří), křečhorský (Křečhoř), chotěborský (Chotěboř) v záhořský atd. (t. 334 n.); rozdíl mezi Čechami a Moravou je jen ten, že je na Moravě podnes více zbytků způsobu starého. Ale mizejí a nezadrží jich sebe větší rozhorlení. A podobný osud čeká i jiné podobné rozdíly mezi jmény míst a jejich příd. jmény. Udrží se asi ještě dlouho tvar brněnský m. očekávaného brnský (brněnský je vlastně příd. jm. jména obyvatel, j. č. Brněnín, mn. č. Brněné); tvar olomucký, jejž by S. pro Opavu rád zachoval, i v Moravě samé asi již z veliké části ustoupil tvarům s ú (ou, ó); my v Čechách máme ještě slánský okres (Slané), plánské lesy (Planá), ale přijde jednou doba, kde i tyto rozdíly budou vyrovnány. To jsou věci, které se dostavují všude a které se nikde nedají zadržeti, jakmile se hlásí s plnou silou; a to se děje, jak se zdá, právě před očima S-ovýma v jeho domově.

Kdyby bylo u nás dosti dobré vůle a zvláště dosti lásky k svému jazyku, bylo by možno zadržeti záplavu hnusných nových slov, jaká se šíří dnes snad po všech krajích naší republiky. Nedivíme se p. S-ovi, že se mu protiví *tlačenka* (místo moravské *bachořice)*; Komenský tomuto výrobku říká *tučnice*, nějaký ctitel novodobých -enek vytvořil v nové době ohavné slovo *tučenka* (Kott, Přísp. 1, 438; tak se ve válce říkalo také lístkům, na něž jsme nedostávali tuků). Což kdyby p. S. znal slovo *lisák*, které s týmž významem

(někdy i s divokým pravopisem jako lysák) čítáme na pražských jídelních lístcích! Moravští novináři, jimž p. S. vyčítá slova jako malolesy, malorolníci, malozemědělci, nejsou patrně o mnoho lepší než výrobci takových hnusností u nás. Ale to je bolest bohužel až příliš známá.

Dnes, po hrozné válce, v níž se zvukem tak strašným ozval nacionalismus, u nás i okolo nás se hlásí k slovu separatismus, který tak rád bývá jeho karikaturou. Také p. S. je tak trochu separatista; my snad máme nejméně příčin, abychom mezi sebou vzbuzovali otázky, které by nás mohly rozdvojovati. Ale má pravdu p. S., ukazuje-li na zbytečnosti, které, místo aby utužovaly jednotu, pomáhají buditi snahy separatistické. Je na př. tak náramně prospěšné, schází-li na místních tabulkách vedle jména župy atd. řádek »Země Morava«, kterého na nich Moravané pohřešují? Přece by ani dost málo neubližovalo vědomí, že jsme částmi jediného celku, ale ubližuje mu, hledá-li kdo marně i pouhé jméno části, jejímž je příslušníkem. Mohli bychom přece dobře věděti, jak marné bývá tutlání historických vzpomínek.

Čtyři stránky, které scházely do plného aršíku, jsou vyplněny ostrým šlehem naší marnivé choutce po zvučných úředních a jiných titulech. Že by nás vyléčil, p. S. asi ani sám nevěří.

Z.

HOVORNA.

AŽ NA (M. K.). Výraz až na ve smyslu »kromě, vyjma« a p. nepokládáme s Bartošem za správný, jak je vidět z výtky učiněné IV, 53. Prohlašuje-li jej za správný v tomto významu Mašín i v novém vydání svého Slovníku českých vazeb a rčení, snad má pro to důvody své, jichž neznáme, nevzniklo-li ovšem toto jeho mínění nesprávným pojetím výkladu Bartošova (Rukověť spr. češtiny, 2. vyd. 3), neboť tytéž příklady, které cituje Bartoš jako nesprávné, uvádí Mašín jako správné. Výraz až na není nic jiného než vzmocněné na, jako je až do vzmocněné do, až k vzmocněné k atd. To znamená, že vlastní význam takovýchto výrazů »až na, až do« a p. je v předložce a že totéž, co tyto výrazy znamenají, lze vyjádřiti bez zvláštního důrazu i předložkou samotnou. Tedy »šel až do Prahy, pracoval až do večera, dřel se až do úmoru, byli pobiti až do jednoho« je totéž co »šel do Prahy, pracoval do večera, dřel se do úmoru, byli pobiti do jednoho«, jenže příslovečné určení není vysloveno v těchto větách tak důrazně jako v oněch. A tak podobně: »bořili se až po kolena« = »bořili se po kolena«, »vylezl až na vrchol« = »vylezl na vrchol«, »šel s ním až za ves« = »šel s ním za

ves«, »přitáhli až k městu« = »přitáhli k městu« atd. Je-li tedy »až na« ve významu »kromě« původu domácího, nemohlo vzniknouti jinak než zesílením prostého »na« v témž významu vylučovacím. Tak na př. »zaplatil mu celý dluh až na krejcar« (t. j. kromě krejcaru, vyjma krejcar) musí znamenati totéž co »zaplatil mu celý dluh na krejcar«; ve skutečnosti však předložka na v druhé větě znamená opak toho, co má znamenati ve větě první. Aby bylo správné »to dílo je dokonalé až na několik nedopatření«, bylo by nutno, abychom mohli říci v témže významu »to dílo je dokonalé na několik nedopatření«, ale každý Čech cítí, že tak nemluvíme. Z téhož důvodu by musily býti správné rovnice: přišli všichni až na vás (kromě vás) = přišli všichni na vás; dočetl jsem knihu až na poslední stránku (tu ne) = dočetl jsem knihu na poslední stránku; všecko bylo pěkné až na konec (ten ne) = všecko bylo pěkné na konec atd. Ptáme-li se nyní, proč výraz »až na« nelze nahraditi prostým »na« jako jiné výrazy podobné, je odpověď nasnadě: protože předložka »na« významu vylučovacího (= kromě) v češtině nikdy neměla a dosud nemá. Nemá-li však toho významu předl. »na«, nemůže ho míti ani »až na«, které není nic jiného než zdůrazněné »na«. »Až na« se svým významem »kromě« se tedy nevyvinulo organicky, domácí cestou, nýbrž vzniklo pouhým otrockým překladem německého výrazu bis auf (= kromě) a je to tedy očitý germanismus. Přidáme-li k tomu, že je původu novějšího, že je zbytečný, neboť nevyjadřuje o nic víc než naše »kromě«, a že vnáší zmatek do jazyka, neboť »až na« může znamenati také »až do« (promokl až na košili = i s košilí), nemůžeme jinak, než před ním varovati.

BEZOHLEDNÝ (M. K.) jako název člověka, který je bez ohledů, neohlíží se na nikoho a na nic, je sice slovo nové, ale chybné není (v. NŘ. III, 224). Je-li bezohledný = rücksichtslos, mohlo by býti stejným právem bezbarvý = farblos, bezbožný = gottlos, bezdětný = kinderlos atd. Výrazy, které brusiči za slovo bezohledný nabízejí, nešetrný, přísný, nepovolný, krutý, přímý a j., významu slova bezohledný se sice blíží, ale úplně se s ním neshoduje z nich žádný. Slovo bezohledný se objevuje v našem spis. jazyce koncem let čtyřicátých: hlasitý, veselý smích, ne zřídka ku podivení všech besedníků, svědčil o šťastné bezohlednosti způsobů jejích (Havlíček v Čes. včele 1846, 209 b); musil bych ve Frankfurtě buď city své zapírati a se přetvařovati, anebo, kdyžby k tomu přišlo, hlasitě odporovati. K prvnímu jsem příliš upřímný a prostomluvný, ke druhému pak nejsem dosti drzý a bezohledný (Palacký v Praž. nov. 1848, Radh. 3, 11). Vzorem čes. bezohledný bylo asi souznačné pol. bezwzględny (-ie, -ość); také Rusové mají slovo bezogljadnyj s významem poněkud jinak vyvinutým (= ukvapený, nerozvážný). Není se tedy třeba slova bezohledný báti. Setkáváme se s ním také u dobrých spisovatelů současných; na př.: ani nevěděl, měkla jeho hrubá, bezohledná statečnost a síla (Jirásek, Brat. 1, 151); otec (Věka) tak bezohledně plísnil (t., F. L. Věk 2, 54); ba on (strýc) je k nim (příbuzným)

přímo bezohledný (Šimáček, Sp. 7, 12); (v černohorském soudnictví) panuje bodrost, krátkost a bezohlednost (Holeček, Sp. 4, 22).

BZOUNEK (Dr. M. R.). Že by toto příjm. (z Olomoucka) patřilo k slovům rzoun, zoun (1, 225 n.), nám by se nezdálo. Jména s příp. -ún, -oun vyjadřují (nejčastěji s příhanou) vlastnosti zakládající se na pojmech věcných nebo dějových (okoun, zrzoun, mlsoun, bručoun, křikloun a p.). Základem slova bzoun by mohlo býti podst. jm. bez (sťarý 2. p. byl bza n. bzu), ale to by nedávalo dosti smyslu. Spíše lze mysliti na slova jako bzíti, bzučeti, mor. bzuněti a p., tak že by bzoun byla pův. přezdívka člověka, který rád bzučí nebo bzučivě mluví. Není ani nemožné, že bzoun, bzounek vzniklo zběžnou výslovností ze bzdoun (sloven. nadávka bzdún) a patří k slovesu bzdíti; Kott 6, 1108 má slezské pořekadlo »motáš se jako bzina v latarni (= v lucerně)«, kde bzina patrně je m. bzdina. — Nadávka d r a n t i (= asi lumpové, na Olomoucku) snad vznikla z dranci (7, 235) vlivem cizích slov na -ant (amant, kalkant, drabant, figurant a p.) nebo nadávek jako harant, parchant.

GARDE-ROBE (8, 92). Dostalo se nám upozornění, že v kterémsi překladě z ruštiny kdosi »se odebral do úborné«, t. do místnosti, která v novinách již také byla nazvána »ošacovnou«. To ovšem není překlad, nýbrž pouhý převod rus. slova ubórnaja.

JEDEN. Kam vede strach vypěstovaný starými i mladými brusiči před číslovkou jeden: V Nár. politice ze dne 14. března jsme čtli tuto větu: »Jak se nyní zjistilo, byl svého času (!) zatčen jeden člen tlupy, který odcizil kus hovězího dobytka«. Bylo-li to »z předního« či »ze šúsu«, ze zprávy ovšem nevysvítá; ale spíš to byla celá kráva. Ještě výmluvnější doklad tohoto strachu četl přítel mineralog v Nár. l. 2. ún.; o mumifikované ruce z Egypta tam stálo »je to ruka ze sedmi dcer faraona, který panoval před Tutankhamonem«. V Egyptě bylo leccos divné; ale aby snad někdo nemyslil, že tam jednou sedm sester mělo dohromady jednu ruku, snad by nebylo škodilo říci »jedné ze sedmi dcer«?

JEDNOBŘIŠNÝ (B. S.) nebo také j e d n o ž i v o t n ý (t. j. zrozený z jednoho a téhož břicha nebo života) bratr nebo sestra říkalo se o dětech, které pošly z téže matky, třebas neměly téhož otce. Je to český překlad lat. názvu frater (soror) uterinus (-a) běžného v římském právu. Gebaurův Stč. slovník uvádí slovo jednobřišný bez dokladu (jen s odkazem na Jungmannův Slovník, který má slovo jednobřišný z excerpt Dobrovského). K dokladu ze Sedláčkových Hradů III, 90 (k r. 1663) přidáváme doklad z píseckého archivu (1653): bratra téhož Šimona Remše, však jen jednobřišního, ale jiného otce (Křemen, Přísp. z pís. arch. v Listech fil. 44).

KLENČÍ. Nebušický farář, pan Ivan Kitzberger píše nám ještě o tomto jméně: »Jsem rozen v Domažlicích, říkají nám H o n ď á c i s p ř í d o m k e m z B a c á n o v a. (Honďáci se říká rodákům domažlickým proto, že se v starší době jmenoval každý druhý Jan, domažlicky Onda nebo Honda, každý třetí

byl Adam nebo Hadam; a přídomek z Bacánova je po bývalém domažlickém »národním« jídle, bacánu, t. lehkém těstu, prudce pečeném, jako nadýchaném, hedvábném, nadívaném jablky nebo podobně a dobře omaštěném). Už jako student pomáhal jsem profesorovi Hruškovi, když sestavoval dialekt. slovník chodský. Jako student jsem si všímal řeči lidu. Vždy jsme chodili do Klenčí, nikdy do Klenče. Kamarádi byli z Klenčí, ne z Klenče. Nebožtík můj otec, prostý člověk, psával vždy do Klenčí, pamatuji to určitě. Kleneč mívala jen c. k. pošta na voze poštovním, černožlutě natřeném: na jedné straně Kleneč, na druhé Klentsch. Jednou jsme měli i služku z Klenčí.« — Také prof. dr. J. Thomayer, rodák trhanovský, píše (ve Zvonu 12, 274) jen: přes Klenčí, v Klenčí, Klenčím táhli, ke Klenčí.

KOC (R. R.) je totéž slovo co kotec. Protože se 2. p. kotce, 3. p. kotci atd. vyslovoval obyčejně koce, koci atd., přidělal se v jazyce lidovém k tomu i 1. pád koc. Je to týž úkaz, jako když se říká Skuč m. Skuteč podle 2 p. ze Skutče (= ze Skuče), Selc, m. Sedlec podle 2. p. ze Sedlce (= Selce) a p. Kotec znamenal budku (na holuby) nebo boudu kramářskou; přenesení slova kotec (koc) za název budky na špačky i jiné ptáky je tedy nasnadě. Kdyby nám redakce vlastivědného sborníku »Od trsterické stezky« poskytla zpráv o tom, jak je tvar koc v tomto významu rozšířen, byli bychom jí velmi povděčni jako za každou zprávu o rozšíření slov v jazyce lidovém.

MICHAELIS (K. M.). V latinských listinách a spisech v době, dokud nebylo stálých příjmení, bývalo zvykem osoby pro určitost jmenovati křticím jménem, 2. pádem křticího jm. otcova a podle potřeby přídavkem naznačujícím rodiště; tak na př. Jacobus Wenceslai de Miza (Jakub Václava =Václavův ze Stříbra, asi známý Jakoubek ze Stříbra). Když začala vznikati příjmení, stávalo se časem, že se jako příjmení ustalovalo i u dalších potomků slovo označující něčího otce. U nás vznikala tak nejčastěji příjmení jako Janů(v), o nichž jsme mluvili častěji, naposledy 7,63; někdy tak za příjmení ustrnul i tvar latinský i s lat. koncovkou 2. pádu. To se stávalo spíše u Němců, kde vznikala tak příjmení jako Nicolai (Mikulášův), Bernhardi, Matthiae n. Mathiae (Matějův, k tvaru Mathias), Michaelis, Johannis a j.; u nás se tak stávalo řidčeji, protože se takové tvary lat. nesnadně srovnávaly s potřebou skloňovati je v rozličných pádech. Spíše, ač také ne často, vznikala i u nás příjmení z latinských názvů řemesel, které si pak naši předkové rádi přizpůsobovali; na Smíchově bývala rodina s příjm. Skrýba (=lat. scriba, písař), jež se tenkrát ob. vyslovovalo Škrýba nebo i Šklíba, z příjm. Pistor (pekař) vzniklo Pištora, z Molendinanator (mlynář) Molenda, beze změny zůstala na př. jména Molitor (mlynář), Pastor (pastýř) a j.

NA KLADNĚ (V. W.). **Místních jmen, která na otázku kde? a kam? mají při sobě předložku na (na Kladně, na Kladno, vedle výrazů v Praze,**

do Prahy) je veliké množství. Tato zvláštnost souvisí nejen s polohou, nýbrž často s okolností, bylo-li to neb ono místo sídlem šlechtickým, ať už šlo o zámek, hrad či jen pouhou tvrz nebo dvorec zemanský, na němž kdo »seděl«. Proto by se při soupise místních jmen mělo dbáti nejen tvarů místních jmen (genitivu), nýbrž i toho, jaké předložky se při každém jednotlivém z nich užívá. Ovšem žádati v praxi písemné, aby se těchto rozdílů vždycky dbalo, je věc skoro nemožná, protože cit pro to mají zpravidla jen příslušníci kraje, o nějž jde. V mém rodišti se říkalo vždycky jen na Dobříši, na Dobříš, a je zcela správné, zachovává-li se tento usus od těch, kdož jej znají, i v písemném užívání jazyka; stejně se doporučuje, aby Pražané psali, jak se mluví, na Žižkově (nikoli v Žižkově), na Smíchově atd., Kladenští na Kladně, aby se těchto rozdílů šetřilo také při jménech známých (na Zbraslavi, na Křivoklátě atd.), ale pokládati za chybu, napíše-li rodák z opačného konce Čech v Kladně, v Dobříši, v Boušíně a p., bylo by příliš kruté. Je to týž případ, jako při užívání adjektiv tvaru pardubský a pardubický, o nichž jsme vykládali 2, 32.

NÁVIDĚTI (8, 1). O tomto slově nám píše p. přednosta 2. odd. statistického úřadu, dr. Ant Boháč, rodák z čáslavské roviny (ze sev. cípu kutnohorského okresu), že v lidové mluvě posud žije, třeba se zřídka objevuje. »S oblibou ho užívají někteří lidé. Tak se na př. pamatuji na svou tetičku, že ho užívala velmi často a ráda; také od své matky, která dosud žije, slýchal jsem je dost často. Slyšel jsem ho užívati jen o dvou mladých lidech, kteří se mají rádi (on ji návidí, oni se návidějí a p.), ve významu o něco jemnějším než »mají se rádi«. Často se ho ovšem neužívá a mnozí lidé ho neužívají vůbec.« — P. uč. J. Úlehla (v Turč. Sv. Martíně) píše: »Má nebožka tchyně, rodačka z Vršovic, kde prožila dětství i dívčí věk (nějaký čas bydleli i na Kr. Vinohradech), než se vdala v Praze za inženýra z Poděbrad, která pocházela z rodiny poloněmecké a skoro do 50 let byla jen v Praze, říkala náviděti ve smyslu »milovati«. Říkala tak, i když dětem vyprávěla pohádky (»ona ho náviděla« a p.).« — Z látky sebrané k chystanému slovníku přidáváme doklady: Za to však jsou (Francouzi v Rusku) mnohem více váženi a náviděni u lidu než Němci (Havlíček 1846, Quis 2, 152); koho Elška si zamilovala, toho i Pepinka náviděla (Němcová v Divé Báře, Sp. 3, 13); pro vás, milý, arci..., prohodil hrabě Erbach, pana Bursu nehrubě náviděv (Marek, Velde, Div. z ochoty 111).

NOVÁK (B. S.) n. nový (za novák, za dva nové) není slovo přejaté ze srbochorvatštiny (novac), nýbrž je to překlad něm. Neukreuzer. — Naše ženská přezdívka d ů r a nesouvisí nikterak s rus. dura (muž. durak); je to jen obměna křticího jména Dorota, Dóra n. Důra, jehož bylo užito za přezdívku tak, jako se užívá jiných jmen, na př. Káča, Nána, Matěj, Honza, Kuba a p. Že i plný tvar dorota není poklona, není potřeba dodávati.

OBINADLO (V. Z.). Slovo to přejato v nové době ze stč. lékařství za náhradu cizího slova fáč (z něm. Fatsche, a to z lat. nebo it. fascia). Základem

je stč. obinúti, obinovati (= obvinouti, ovinouti, s praslov. změnou -bv- v -b-, jako v obrátiti, obléci, oběsiti a j. z obv-); poněvadž slovesa 2. tř. jmen na -dlo netvoří, utvořeno k obinouti jm. obinadlo napodobením jmen jako struhadlo, mazadlo atd. Slyšeli jsme již také vyslovovati »objimadlo«; to je ovšem tvar nesprávný, jímž si lidová etymologie upravila slovo etymologicky neznámé a nesrozumitelné a snad i nesprávně sluchem pojaté.

PARITA (B. S.) v lidových výrazech »to je ženská jako parita« nebo pak i metaforicky »to je parita« o ženě silné a rozložité je slovo známé nám i ze středních Čech. Slabika -ri- je svědectvím, že je to slovo původu mimočeského, a spojitost se slov. paripa (krásný, panský kůň) je docela možná. Nemusí to ovšem býti přímé převzetí ze slovenštiny, protože slovo paripa je podle výkladu Miklosichova původu maďarského (v maď. je z řec.-lat. parhippus) a mohlo se dostati do češtiny také přímo (od vojáků a j.). Změnu »paripa« v »parita« lze vyložiti buď nepřesným opakováním sluchového vjemu anebo příkloněním k známějšímu a častějšímu zakončení -ita. Důvod k použíti tohoto slova na označení ženy silné, mohutné, je nasnadě; zcela obdobné (třeba méně zdvořilé) výrazy lidové jsou »to je ženská jako valach, to je kobyla, klisna« a p. Podle zprávy dr. Q. Hodury přidáváme ještě, že na Litomyšlsku říkají místo »parita« v témže významu »rapita« (přesmyknutím jako v dial. remenda m. merenda a p.).

SALAKUŠKY. V nedělní Literární příloze Nár. l. vytiskl Ypsilon 24. ún. a 2. bř. 1924 rozmarné vypravování, jak sám i s † Frant. Bílým pátral, co jsou »salakušky«, o jejichž prodavači se dočetl v pražském adresáři, až vypátral, že to je zboží lahůdkářské, sardinky, anžovičky, pomoranče, bonbony, ruské sardinky, okurčičky, sardelová očka atd., a jak se konečně od prof. Žákavce dověděl, že Rusové salákuša (salákuška) říkají sprotám (Clupea sprattus), které uzené nebo naložené jako »ruské sardinky« bývají ve všech lahůdkářských obchodech. Tedy z ruštiny přešlo slovo to k nám. Ale ani v ruštině asi není to slovo domácí, nemá k tomu znění dosti slovanského; je to však slovo známé i malým slovníkům ruským. Kde hledati původ, ukazuje poznámka Daľova rus. slovníku (podle něhož s. je tažná rybka z Baltického moře, z rodu sledí): čuchonskij oběd: salakuška s prostokvašej (kyselým mlékem). Ve finštině znamená salakka rozl. podlouhlé, tenké předměty (na př. kolík a p.) a také bělici (Cyprinus alburnus), s týmže významem je u Estů slovo salakas, u Vepsů salag. Rusové přejali asi od některého ze sousedních finských rybářských kmenů jméno drobných rybek i se zbožím, dali mu svou koncovku -uša, -uška a omezili je na druh rybek, s kterým se asi nejvíc obchodovalo.

SE (J. M.). Zákon o postavení příklonek (Wackernaglův), jak se ustálil v češtině a jak jsme jej už několikrát formulovali, nestanoví, na kolikátém místě ve větě má příklonné slovo státi, nýbrž určuje toliko, že jeho místo jest hned za výrazem spojovacím nebo za prvním členem větným po

větné pause, t. j. nejčastěji po začátku věty. Je-li v čelo věty položen výraz složitější (na př. rozvitá vazba přechodníková), který tvoří samostatný celek přízvukový (kólon) a za nímž tedy vzniká v řeči pausa, klade se slovo nepřízvučné až za první přízvučný výraz za ní následující (Gebauer - Ertl 2, 53; NŘ. 1, 199 a j., posledně 7, 252). Na př.: Svíce lidem sloužíc, sama se tráví (Čel., Mudr. 10) == svíce lidem slouží — (a) sama se tráví (nikdo zajisté nedovede říci: »svíce se lidem sloužíc sama tráví«). Pod.: Vychvátav na silnici, zastavil se udiven (Rais, Zap. vl., Sp. 9, 168). Děti poznavše historii tolaru, teprv si ho ze všech stran obracely (Němc., Bab. 59). Děvčata však držíce se za ruce a zpívajíce, točily se kolem hořící hranice (t. 240). Proto Komenský zcela ve shodě se zákonem o postavení příklonek, jehož sice teoreticky neznal, ale jejž dobře cítil, napsal v druhém titulu svého Labyrintu: »Kdož doma v srdci svém sedě, s jediným Pánem Bohem se uzavírá«, neboť položil zájmeno se hned za první člen větný (s jediným Pánem Bohem) po pause vzniklé rozvitou vazbou přechodníkovou. Na tom nezáleží, že je »se« až na desátém místě, hlavní věc je, že je na pravém.

SKOUPÝ (R. H.). Místní jména tohoto tvaru mění rod velmi často; na př. Jablonná, Jablonné, Jablonný; Jasenná i Jasenný; Smrčná a později Smrčný, Slaný a Slané atd. (NŘ. 2, 120). Podle Sedláčkova Místop. slovníku je správný tvar Skoupý (na Skoupém).

SPOLU-. 1, 305 a 3, 357 n. jsme se ozvali proti nečeskému způsobu skládati slovesa v jedno slovo s příslovcem spolu. Marně; stojí proti nám pohodlnost se závislostí na němčině, která si neví rady ani pomoci, kde má vystihovati německé složeniny s mit-, i slepé přidržování se módních vzorů, které u nás v písemnictví žene tak mnohé o překot, aby nezůstávali za jinými, raději je předháněli. Pro poučení budoucích historiografů jazyka českého poznamenáváme zde několik zvlášť podařených výrobků toho způsobu z posledních let: spolupomáhati (Rejstř. IV), spoluodpovídati (V), spolučísti, spoludiktovati, spolunaslouchati (VI), spolucítiti, spoluzakládati, spoluhájiti, spolubourati, spolurozhodovati, spoluzaviniti (1917), spoluprovésti, spoluvybudovati, spoluloutnovati (s významem přizvukovati, sekundovati k písni, 1923) atd. atd. 3, 257 jsme se ještě domýšleli, že by žádný Čech nedovedl napsati nespolupodepsal; to je domněnka, která již patří minulosti, na př. v Lid. tribuně jsme čtli 2. ún. 1924 v ukázce z chystané knihy R. Nováka, jak kterýsi ministr jistý akt státní nespolupodepsal. Jen trochu odvahy! Proč nepsati, jak se někdo zaříká, že nespoludopomáhal k nějakému nezdaru, anebo i že nespolukladl základů k nějakému podniku, spíše že spolupobízel jiné, aby je spolubourali a podobně; snad se leckterý Čech při tom naponejprv otřese, ale i to se překoná.

SVÉSTOJNÝ (J. P.). Užívají-li »Zprávy Obchodní a živnostenské komory v Praze« ve smyslu něm. Selbstkostenpreis (v. NŘ. 8, 28) výrazu »svéstojný náklad«, užívají výrazu nedobrého, před nímž varovala NŘ. už 2, 213. Výrazy složené s tvarem své vznikly, jak bylo vysvětleno v témže ročníku

(str. 123), vesměs ze spojení přivlastňovacího zájmena svůj se jménem podstatným. Svéhlavý člověk je člověk své hlavy, který má svou hlavu; svémocný je člověk své moci, který jedná ze své vlastní moci, a podobného původu jsou i výrazy jiné, jako svéprávný, svémístný, svérázný atd. Se slovesem státi se zájmeno svůj ovšem spojovati nemůže, a proto není možná ani složenina toho způsobu. Složenina svéstojný a p. vznikla mechanickým napodobením výrazu německého; protože čes. svéprávný = něm. selbstberechtigt, soudilo se, že něm. selbst = čes. své-, a tak podle něm. Selbstkostenpreis byla utvořena »svéstojná cena«.

ÚŘEDNÍ ČEŠTINA. Byla nám poslána tato ukázka dnešní úřední češtiny: Zemská správa politická uděluje povolení provozovati kolotoč a střelnici, kouzelnictví a břichomluvu za doprovodu hudby na kolovrátek ve společnosti jejího zetě a dcerky.

VOLDUCHY (Č. K.). O původu míst. jména Volduchy nedovedeme říci nic určitého. Je to jedno z těch záhadných složených jmen, jakých je velmi mnoho v místopisné nomenklatuře české; i když jsou jasné prvky, z nichž jsou složena, přece smysl složeniny a zvláště důvod pojmenování zůstává temný. Bývají to velmi často názvy přezdívkové, a snad takové slovo jsou i Volduchy. Skloňování náležité je podle vzoru hrad; říká-li se v místním usu v 6. p. ve Volduchách (m. ve Volduších), je to odchylka u místních jmen tohoto tvaru a zakončení velmi častá a netřeba ji pokládati za chybu. — Je-li k podst. jménům t r h o v e c, v y s t ě h o v a l e c třeba utvořiti jména ženská, mohou zníti podle dnešního způsobu tvoření jen trhovkyně, vystěhovalkyně (v. NŘ. 6, 266).

ŽEBŘ, ŽEBŘÍK (1, 294). V Hruškách u Břeclavě, mém rodišti, a v okolních podlužáckých dědinách rozeznává se ž e b ř od demin. ž e b ř í k. Měli jsme žebř ve stodole, po žebři se leze na stohy. Žebřík má na př. malíř pokojů, »po žebříku chodily sedět slépky na hůrku« (hůra, půda nad prasečími chlévy, nízká). Zedníci mají žebře i žebříky. Snad bych nenapsal ž e b ř, ale v řeči myslím toho slova užívám; nebyl ten lokálkář z Nár. pol. »od nás«? Ale ovšem i tu hranice mezi žebřem a žebříkem nejsou určité. »Uhrům« (z uher.-sloven. dědin za Moravou) se vysmívají, že prý zpívají v poutní písni, když jdou od Panenky Marie zarušskej (Žarošice u Ždánic): »ž e b r í k k nebi prisťavil« (po hrušecky by bylo ovšem ž e b ř í k a p ř i s t a v i l). Čekali bychom tu ž e b ř. Z té poutnické písně neznám kromě citovaných slov nic, snad je to tam pro rytmus, anebo spíše celý citát je vymyšlen na posměch. Jisto je, že ž e b ř í k, významově, tu nikomu nevadil ani v Hruškách. (Uč. Jan Úlehla v Turč. Sv. Martině.)

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.